

כשעגנון תירגם את עצמו מידיש

עגנון היה בראשית דרכו סופר דו-לשוני שכתב בידיש ובעברית לסירוגין, וכשהגיע לגרמניה והבחין בפוטנציאל שיש לסיפורי ההווי של העיירה המזרח אירופית עיבד אותם לפי רוח הזמן. פרק שלישי בסדרה

17:28 | 07.08.2018 | [בן לאור](#)

בזמן שכתב עגנון עברית כתב גם בידיש; למעשה, את דרכו החל כסופר דו-לשוני גם בסיפורת וגם בשירה. כמעט כל פרסומיו בידיש הופיעו בשבועון בשם "דער יודישע וועקר" ("המעורר היהודי"), שהופיע תחילה בסטניסלבוב ואחר כך בבוצ'אץ' בשנים 1905-1907. מייסדו ועורכו של השבועון היה אלעזר רוקח, עסקן ציוני ועיתונאי יליד ירושלים שהזדמן באותה עת לגליציה, אז הכיר את ש"י טשאטשקיס הצעיר והתרשם ממנו, ואף מינה אותו כעוזר לעורך. ארבעה מן הסיפורים שהופיעו על במה זו נדפסו בהמשך או במקביל גם ב"המצפה", משמע ששליש מן הסיפורים שקיבל ש. מ. לאזר לפרסום בשבועונו העברי "המצפה" נכתבו במקורם בידיש. הדברים אמורים בסיפורים "הפנחא השבורה" ("דער צעבראכענע טעלער"), "צרת הבת" ("רחמנות"), "מתנה" ("די מתנה") ו"בעל בית" ("א בעל-הבית"). וכבר העירו כמה מבקרים בנדון זה כי קריאה השוואתית של הסיפורים מעצימה את הרושם שלפיו הנוסח העברי הוא מעין "תרגום חופשי" של הנוסח בידיש, שכנראה קדם לו. מפתיע לגלות בכל פעם מחדש כי דווקא שיריו וסיפוריו של עגנון מן התקופה היא שנכתבו בידיש כונסו בספר ("ידישע ווערק", ירושלים, 1977), ואילו פרסומיו בעברית, כולל אלה שהופיעו מעל דפי "המצפה", נשארו גנוזים עד עצם היום הזה.

הסיפור ששרד מתוך ארבעה הסיפורים הנזכרים, אף אם במוטציה שונה, היה "הפנחא השבורה", בגירסתו העברית כמובן. בתקופת מגוריו ביפו זיהה עגנון בצדק את הפוטנציאל הטמון בסיפור זה, שגם בנוסחו הקצרצר ב"המצפה" היה בעל אופי חריג. אמנם היה זה סיפור "חברתי" שהתייצב כמו הסיפורים האחרים לצדם של אלה שאין להם, אך בשונה מהם היה המבט מוטה פנימה, לעבר עולם החלום וההזיה של הגיבור-הנער.

כך נולד הסיפור "חלומו של יעקב נחום", שנכלל בקובץ הספרותי "זרעאל" בעריכת אלכסנדר זיסקינד רבינוביץ' (1913). לא רק שמה של הדמות הוחלף אלא גם הממד החברתי הומר במובלט בממד הפסיכולוגי, כשעיקר הסיפור ממוקד בפרטי אותו חלום על קריירה בעולם החזנות, המחלף, לכאורה, את דמות המרכז הן מן הנחיתות החברתית והן מן המצוקה הארוטית שבה היא נתונה.

והיתה לסיפור גם גרסה שלישית, הסיפור "יתום ואלמנה", שעליו שקד עגנון בימי באד הומבורג שלו ופורסם במסגרת חוברת ג' של כתב העת הברלינאי לספרות ולאמנות "רימון" (1922), שקירב אליו באותם ימים את מיטב כותבי העברית בגרמניה. בגרסה אחרונה זו השמיט עגנון את החלום שהיה כביכול מרכזו של הסיפור, ותחת זאת חידד את דמותו של היתום (ששמו "יעקב" בלבד) כמי שסובל מנכות פיסית דוגמת ר' אמנון ממגנצא, אך מכוח חיבורו העמוק לעולם החזנות זוכה להגיע לרגע של אקסטזה דתית המתרחש בבית הכנסת ביום מותו של אביו: בתום מעמד קבלת שבת ושירת "לכה דודי" מוצא עצמו היתום כשהוא עומד על הבימה ושר יחד עם המתים העולים מקבריהם את פסוקיו של ר' שלמה אלקבץ, ובכללם "קרבה אל נפשי גאלה".

גרשון שקד, שבחן בשעתו את שלושת הנוסחים ("אמנות הסיפור של עגנון", 1974), הראה בעליל כיצד הרחיק עצמו עגנון הן מן האנקדוטה טעונת המסר החברתי מימי "המצפה" והן מן הנוסח

הפסיכולוגי-סנטימנטלי שהתגבש ביפו כשהוא חותר לתפישה כוללת של "מצבו של האדם", תוך טעינת הסיפור בשרשרת של רמיזות שאף מקנות לו משמעות שהיא מעבר למרחב הקיום של היחיד. עוד סיפור שנדפס ב"המצפה" וצבר תאוצה עם השנים היה "אור תורה", שנכלל גם הוא בלקט שהופיע בשבועון תחת הכותר "טיפוסים". גם סיפור זה חרג מן הנוסח של סיפורי ההווי בכך שביקש לתאר מחזור חיים שלם של גברא רבא יהודי, ואף לסמן את עולמם הנבדל והנפרד של יהודי העיירה מזה של עולם הגויים שמסביב. כשהגיע עגנון לגרמניה וכשזהותו המזרח-אירופית זכתה לעידוד מצד האינטליגנציה היהודית, מבובר, שלום ואחרים, כתב את הסיפור מחדש ומסר אותו לתרגום בידי מקס מאיר; וזה היה לאחד מפרסומי הבכורה שלו בגרמנית שנכללו ב"ספר יהודי פולין" שראה אור בגרמנית ב-1916 בעריכת משותפת של אהרן אליאשברג ושלו במסגרת ה"יודישר פרלאג" בברלין. פרסום הספר כשלעצמו היה מפגן של אהדה וחבירה של דור חדש של צעירים יהודים אל התרבות של ה"אוסטיוודן" שבזתה על ידי אבותיהם, כשדמותו של רבי אשר-ברוך, גיבורו של "אור תורה", תואמת להפליא את עולם הדימויים שלהם נזקקו. לאחר תום המלחמה פירסם עגנון ב"התקופה" בוורשה (1919) את הגירסה הראשונה של המחזור "פולין: אגדות מני קדם", שהיה ניסיון לכונן היסטוריה מיתית של יהדות פולין; הסיפור "אור תורה", שנדד מלבובקה לקורולבקה, נועד להציב את רבי אשר-ברוך כאמבלמה המנקזת לתוכה כמה ממרכיבי היסוד המזוהים עם המורשת של יהודי פולין, כשמסר זה מועצם במידה רבה על ידי הסגנון המרובד הגורר אל תוך הסיפור שפע בלתי נדלה של מקורות מן הספרות היהודית.

קריאת הסיום המשעשעת של מבריחי הגבול בליל מותו של רבי אשר-ברוך כי "אור קורוליבקי כבה!" מתייחסת אמנם לאור הנר שהיה בוקע לילה לילה משולחנו של המת, שמבלי משים האיר גם את נתיב ההברחות שלהם, אך חבוייה בה גם אמירה נוספת המעניקה משנה תוקף לעולם הערכים היהודי — יראת שמים, עבודת השם ולמדנות — שהוא היה נציגם המובהק.

ב-1925 רוכזו סיפורי פולין בספר שיצא בתל אביב בהוצאת הדים ("פולין: סיפורי אגדות"), כשהסיפור "אור תורה" היה אחד מנדבכיו. זאת היתה תעודת הזהות הספרותית שהציג עגנון עם עלייתו השנייה לארץ (1924). שני הסיפורים, "יתום ואלמנה" ו"אור תורה" שערש לידתם בקרקוב, הגיעו איפוא לגמר בישולם במחצית הראשונה של שנות העשרים, והופעתם היתה אשרור נוסף לכך שש.י. טשאטשקיס היה זה מכבר לש"י עגנון.

פרק רביעי ואחרון — בשבוע הבא

